

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κοινωνικό κράτος ως υποσύστημα του οικονομικού συστήματος έχει ως στόχο, με τη χορήγηση των παροχών σε είδος και σε χρήμα να αναδιανέμει (δευτερογενώς) τους πόρους της οικονομίας στην κοινωνία, αμβλύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την πρωτογενή ανισοκατανομή των πόρων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Έτσι, η οργανική συστημικά σχέση του «κοινωνικού» και του «οικονομικού» στοιχείου της αναπαραγωγής των παραγωγικών δυνάμεων, παρέχει μεθοδολογικά την αντικειμενική δυνατότητα μελέτης του κοινωνικού κράτους υπό το πρίσμα των όρων και των συνθηκών λειτουργίας και αναπαραγωγής του οικονομικού συστήματος. Από την άποψη αυτή, το θεωρητικό πλαίσιο του βιβλίου συνίσταται στη διερεύνηση της συστημικής διάστασης των κρισιακών εξελίξεων και της συντελούμενης κοινωνικής μεταβολής. Έτσι, το πεδίο έρευνας και αναζήτησης των αιτίων της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, καθώς και της κρίσης του κοινωνικού κράτους, τοποθετείται στο επίπεδο της αναπαραγωγικής διαδικασίας και των συντελούμενων αντιφάσεων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Παράλληλα, απομακρύνεται από τη μεθοδολογική προσέγγιση της περιγραφής των συμπτωμάτων και της ερμηνείας κοινότητας διαπιστώσεων. Η διερεύνηση της θέσης και του ρόλου του κοινωνικού κράτους στη διαδικασία συσσώρευσης

και αναπαραγωγής των παραγωγικών δυνάμεων (κεφαλαίου, εργασίας), απέκτησε ιδιαίτερη σημασία με τη βαθμιαία διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στη δυναμική της καπιταλιστικής ανάπτυξης και την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών του πληθυσμού.

Η ύπαρξη αυτού του χάσματος εκφράζει τους όρους αναπαραγωγής των παραγωγικών δυνάμεων, με την έννοια της κοινωνικής και οικονομικής τους θέσης στο σύστημα των παραγωγικών σχέσεων (Μαρξ, 1974).

Κατά συνέπεια, το κεντρικό ζήτημα εντοπίζεται στη διερεύνηση και στην απόδειξη ότι η κρίση του κράτους πρόνοιας και η μεταμόρφωσή του σε κράτος φιλανθρωπίας είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας συσσώρευσης, κατά την οποία το κοινωνικό κράτος χρηματοδοτείται μέχρι του σημείου που δεν εμποδίζεται, σε κεφαλαιοκρατικούς όρους, η αναπαραγωγή του κεφαλαίου και ταυτόχρονα δεν φθείρεται η ελάχιστη φυσιολογική ικανότητα της εργατικής δύναμης. Μια τέτοια θέση προσδίδει στο κοινωνικό κράτος, στον βαθμό που την αφορά, μια λειτουργία «οικονομικού ελέγχου» στη διαδικασία συσσώρευσης του κεφαλαίου και μια λειτουργία «κοινωνικού ελέγχου» στη διαδικασία διατήρησης της ελάχιστης φυσιολογικής ικανότητας της εργατικής δύναμης. Έτσι, η δημόσια διαχείριση της «ασφάλειας» της εργατικής δύναμης διαμέσου των λειτουργιών του κράτους πρόνοιας διαμορφώνει έναν από τους όρους ύπαρξης και συσσώρευσης του κεφαλαίου (Brunof, 1983), επιδιώκοντας την ελαχιστοποίηση της υλικής ανασφάλειας της εργατικής δύναμης και ταυτόχρονα τον περιορισμό

της αμφισβήτησης της καπιταλιστικής αναπαραγωγικής διαδικασίας. Κατά συνέπεια, η διαμορφούμενη κοινωνική πολιτική αποτελεί αποτύπωση των ταξικών σχέσεων πάνω στην οικονομική δράση του κράτους (Brunof, 1983).

Η παρατήρηση αυτή συνιστά και τη θεωρητική αφετηρία για την ερμηνεία της σύστασης και εξέλιξης του κράτους πρόνοιας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, με την έννοια της μετεξέλιξης των κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες μέχρι τότε ήταν καθαρά ηθικού χαρακτήρα και με τη βιομηχανική επανάσταση μετατρέπονταν σε θεμελιωμένες κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις εργασίας και κεφαλαίου. Η κοινωνία, αποκτώντας συνείδηση του χαρακτήρα της ως βιομηχανικής, επανακαθόρισε τη φιλοσοφία της για την ευθύνη. Αυτή υπήρξε και η θεμελιώδης μεταβολή: Η κοινωνία αρνείται τη μετάθεση από τον καθένα της ευθύνης για ό,τι του συμβαίνει σε κάποιον άλλον και διεκδικεί την αρχή ότι πρέπει η κοινωνία να προστατεύει και να αποζημιώνει τους πάντες για κάθε κίνδυνο. Έτσι, δημιουργούνται μηχανισμοί κατανομής των πόρων και ανάληψης των πολιτικών και της διαχείρισης ορισμένων πλευρών της κοινωνικής αναπαραγωγής από το κράτος. Στο πλαίσιο αυτό, ιστορικά στην πορεία εξέλιξης του κράτους πρόνοιας δημιουργούνται συνθήκες συρρίκνωσης του αναδιανεμητικού του ρόλου, με την ύπαρξη οικονομικών ελλειμμάτων, ως συστατικό στοιχείο της αντίφασης που συνίσταται στην απορρόφηση σημαντικού μέρους του κοινωνικού αξιακού προϊόντος από μη αναπαραγωγικές δραστηριότητες σε σχέση με την αντικειμενική απαίτηση ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών του πληθυσμού.

Οι συνθήκες αυτές αναδεικνύουν, με διάφορες μορφές και περιεχόμενο, τη διαρκή κρίση του κράτους πρόνοιας, με την έννοια ότι, ακόμη και κατά την περίοδο μη ύπαρξης οικονομικών ελλειμμάτων, η εκδήλωση της κρίσης συνίσταται στην αδυναμία πλήρους ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών, ενώ κατά την περίοδο των ελλειμμάτων, όπως η σημερινή (2008-2015), η κρίση συνίσταται στη διεύρυνσή τους, στη σοβαρή μείωση των παροχών (συντάξεις, εφάπαξ, κοινωνικά επιδόματα, κλπ) και στη μείωση των κοινωνικών δαπανών. Οι αρνητικές αυτές εξελίξεις επιφέρουν σοβαρή επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού και κατάρρευση των όρων και των προϋποθέσεων επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων που απορρέουν από την οικονομική κρίση και ύφεση (ανεργία, φτωχοποίηση του πληθυσμού -424.000 νοικοκυριά στην Ελλάδα χωρίς κάποιο εργαζόμενο μέλος, Αύγουστος 2012-, κοινωνική περιθωριοποίηση, κλπ).

Η παρατήρηση αυτή αναδεικνύει ότι η κρίση του κοινωνικού κράτους δεν αποτελεί αυτοτελές πρόβλημα αλλά παράγωγο αποτέλεσμα των όρων και των συνθηκών αναπαραγωγής του οικονομικού συστήματος. Οι προβληματισμοί αυτοί θεμελιώνουν την αντίληψη ότι το κοινωνικό κράτος δεν αποτελεί ένα στατικό και ασύνδετο με το οικονομικό σύστημα κοινωνικό θεσμό που φυτοζωεί ως ένα ιστορικό μνημείο στο περιθώριο των γενικότερων κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών, αποδεχόμενο παθητικά ή αντιδρώντας ουδέτερα σε όσα διαδραματίζονται στο κοινωνικό και οικονομικό του περιβάλλον. Το κοινωνικό κράτος είναι ένα ζωντανός κοινωνικός θεσμός που

αντικειμενικά λειτουργεί, εξελίσσεται και διαμορφώνεται για να ανταποκριθεί στη δυναμική ικανοποίηση των αναγκών του πληθυσμού. Στον βαθμό, όμως, που οι όροι λειτουργίας και ανάπτυξης του υποτάσσονται στους όρους αναπαραγωγής του καθεστώτος συσσώρευσης, αλλοιώνονται οι εσωτερικές προϋποθέσεις αλλά και οι στρατηγικές του επιδιώξεις.

Η περίοδος της εμπέδωσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η μετατροπή σταδιακά όλων των οικονομικών και κοινωνικών επιμέρους σχηματισμών σε αναγκαία δομικά στοιχεία της λειτουργίας και διεύρυνσης της αναπαραγωγής του, υπήρξε αποφασιστική για την εξέλιξη, το περιεχόμενο και τη δυναμική του κοινωνικού κράτους. Πιο συγκεκριμένα, η σταδιακή ένταξή του, καθ' όλη την περίοδο συγκρότησής του, στην καπιταλιστική διαδικασία, αποτέλεσε, στην Ελλάδα, τη βασική προϋπόθεση αποδυνάμωσής του, με την ενίσχυση των δομικών και χρηματοδοτικών μεταλλαγών που συντελούνται στο εσωτερικό του. Πράγματι, η κρατική διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου που πραγματοποιήθηκε στη μεταπολεμική Ελλάδα, εκτός από τη συρρίκνωση του αναδιανεμητικού ρόλου του κοινωνικού κράτους, με τη μετεξέλιξη του Κοινωνικού Προϋπολογισμού σε τμήμα του Κρατικού Προϋπολογισμού και των αναγκών μείωσης του δημόσιου ελλείμματος, διεύρυνε το πεδίο των πελατειακών σχέσεων, τόσο στον τομέα των εσόδων (φοροδιαφυγή, εισφοροδιαφυγή, κλπ), όσο και στον τομέα των δαπανών (ανορθολογική διαχείριση των πόρων, σπατάλη, κλπ), αποδομώντας ταυτόχρονα σε μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο τις συνθήκες οικονομικής ευρωστίας του

κράτους πρόνοιας. Οι εξελίξεις αυτές εντείνονται κατά τη μεταπολεμική περίοδο και επιταχύνονται, ιδιαίτερα, κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες κατά τις οποίες η κρατική διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου απέβλεπε στη μείωση των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού, στερώντας το κράτος πρόνοιας από τη δυνατότητα μεγαλύτερων αποθεματικών, αλλά και πραγματικών αποδόσεων, στο πλαίσιο μιας αυτοτελούς και ορθολογικής αξιοποίησης των περιουσιακών του στοιχείων. Ακριβώς αυτή η συστηματική αποστέρηση πόρων του κοινωνικού κράτους από την πραγματοποιούμενη κρατική διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου, σε συνδυασμό με τη μη είσπραξη νομοθετημένων εσόδων του κράτους πρόνοιας, την περιορισμένη χρηματοδοτική συμμετοχή του κρατικού προϋπολογισμού, την αύξηση της ανεργίας, την εκ περιτροπής απασχόληση, τη διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και τη μείωση των μισθών, έχει συρρικνωθεί σε σημαντικό βαθμό η χρηματο-οικονομική του κατάσταση (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2012). Παράλληλα, η σύνδεση της χρηματοδότησης και των οικονομικών του κράτους πρόνοιας με τους όρους που εμπεριέχονται (Μνημόνιο 1 και Μνημόνιο 2) και εφαρμόζονται στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια (2009-2012), επιδιώκοντας τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος και χρέους, μεταξύ των άλλων, με τη μείωση των μισθών και των συντάξεων τουλάχιστον κατά 30% και τη μείωση των κοινωνικών δαπανών, δημιουργούν συνθήκες μετάβασης από τη σχετική ασφάλεια στην ανασφάλεια της κοινωνικής προστασίας και τη σταδιακή μεταμόρφωσή της σε εξατομικευμένη και ιδιωτικοποιημένη παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Από την

άποψη αυτή, είναι χαρακτηριστική η αναβάθμιση της θέσης και του ρόλου των εμπορευματικών σχέσεων στις υπηρεσίες του κράτους πρόνοιας, τόσο στο επίπεδο της παροχής υπηρεσιών υγείας, όσο και στο επίπεδο της ανάληψης από μέρος του ιδιωτικού τομέα της αποκλειστικής διαχείρισης (ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες, κλινικές) κατηγοριών υγειονομικοασφαλιστικών παροχών. Κατά συνέπεια, οι θύλακες εμπορευματοποίησης των υπηρεσιών του κράτους πρόνοιας «αξιοποιούν» το έλλειμμα της μετάλλαξης του κράτους πρόνοιας σε κράτος φιλανθρωπίας, εγκαθιδρύοντας νέους όρους «συνύπαρξης» του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών.

Η διεύρυνση αυτή του ρόλου του ιδιωτικού τομέα στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών σηματοδοτεί ιδιαίτερα, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, τη συνολική μεταλλαγή του κοινωνικού κράτους σε οργανικό στοιχείο, διαμέσου της σημαντικής μείωσης των κοινωνικών δαπανών, της μείωσης του δημόσιου ελλείμματος και χρέους. Παράλληλα, δημιουργούνται οι συνθήκες διάσπασης της συνοχής του κράτους πρόνοιας, σε δημόσιο κράτος φιλανθρωπίας και σε εμπορευματοποιημένο ιδιωτικό τομέα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Η εξέλιξη αυτή σε όρους χρηματοδότησης αντιστρέφει βαθμιαία την αυξητική αντικειμενικά απαίτηση απορρόφησης του κοινωνικού αξιακού προϊόντος προς τον αναπαραγωγικό τομέα της οικονομίας (κράτος πρόνοιας) σε όφελος του μη αναπαραγωγικού τομέα της οικονομίας. Μια τέτοια, όμως, προοπτική, όπως προκύπτει από τα στοιχεία, την ανά-

λυση και τις παρατηρήσεις των σχετικών κεφαλαίων του βιβλίου, με την αναζήτηση των βαθύτερων αιτίων της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και των εξελίξεων μετάλλαξης του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, χαρακτηρίζεται από: α) τη μεταβίβαση σημαντικών βαρών στις νέες γενεές, β) τη μετατόπιση από διανεμητικά σε κεφαλαιοποιητικά συνταξιοδοτικά συστήματα και γ) τη μετάθεση της χρηματοδότησης περισσότερων ασφαλιστικών κινδύνων στα άτομα. Ως εκ τούτου, όπως αναλύεται στα σχετικά με την οικονομική κρίση και τη διαδικασία μετάλλαξης του κοινωνικού κράτους κεφάλαια του βιβλίου, τα οικονομικά, τα λειτουργικά και τα προβλήματα του επιπέδου των παροχών του κράτους πρόνοιας, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, δεν διαγράφονται ευνοϊκά. Κατά συνέπεια, η εναλλακτική προοπτική του κράτους πρόνοιας απαιτεί ουσιαστικές και θεμελιακές διαφοροποιήσεις τόσο στο επίπεδο της θεωρητικής αντίληψης για την ευρωπαϊκή και ελληνική πολιτική αντιμετώπισης της κρίσης χρέους, όσο και σ' αυτό του χαρακτήρα, της θέσης, του ρόλου και της λειτουργικής του ανάπτυξης. Ακριβώς, η πρόθεση αυτού του βιβλίου, είναι να συμβάλει στη συζήτηση, στον βαθμό που το αφορά, που διεξάγεται στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης· μια δημόσια συζήτηση που επικεντρώνεται στο παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας, του ευρώ και της Ευρωζώνης, καθώς και στην προοπτική του κοινωνικού κράτους σε συνθήκες έντασης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, διαφοροποίησης των όρων και των συνθηκών της διεθνοποίησης, νέων μορφών του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, τεχνολογίας και απασχόλησης. Η παρατήρηση αυτή

αναδεικνύει ότι η αντιμετώπιση της κρίσης του κοινωνικού κράτους, εξαιτίας του οργανικού και συστατικού του χαρακτήρα, δεν αρκεί να αναζητείται στην αποδυνάμωση και τη μετάλλαξη του κράτους πρόνοιας σε κράτος φιλανθρωπίας ή σε παραμετρικού και διαχειριστικού τύπου περιοριστικά μέτρα. Στη σημερινή κατάσταση κατάρρευσης που βρίσκεται το κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα, οι δυνατότητες επιλογών δεν είναι πια απειρίοριστες. Η πλειονότητα του πληθυσμού:

- ή θα κλιθεί να συνεχίσει να υφίσταται και μετά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης το χαμηλό επίπεδο των παροχών για την αντιμετώπιση του δημόσιου ελλείμματος και χρέους, με την ταυτόχρονη διαδικασία μετάλλαξης του κράτους πρόνοιας σε κράτος φιλανθρωπίας και την ανάπτυξη συνθηκών κερδοφορίας και ευημερίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων παροχής επιλεγμένων με κριτήρια κεφαλαιακής απόδοσης υπηρεσιών ασφάλισης, εκπαίδευσης και περίθαλψης,
- ή θα αποτελέσει κινητήρια δύναμη εγκαθίδρυσης νέων όρων αναβάθμισης, ανασυγκρότησης και αναπροσανατολισμού της οικονομίας και του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα.

Με άλλα λόγια, η ανάσχεση της μετάλλαξης του κράτους πρόνοιας σε κράτος φιλανθρωπίας και η προοπτική ανασύστασης του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα, δεν μπορεί παρά να στηριχθεί σε μια πολιτική με σαφή κοινωνικό χαρακτή-

ρα, που σε όρους αναπαραγωγής σημαίνει ότι ο κοινωνικός τομέας δεν θα λειτουργεί στον δακτύλιο του οικονομικού πυρήνα της κοινωνίας και σε στενή εξάρτηση με τις συνθήκες αναπαραγωγής του καθεστώτος συσώρευσης, αλλά θα λειτουργεί στο εσωτερικό του. Ο χαρακτήρας αυτός των σχέσεων «οικονομικού» και «κοινωνικού» στην υποδομή της κοινωνίας, υποδηλώνει, εκτός των άλλων, ότι οι οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες που αναπτύσσονται στη διαδικασία της παραγωγής θα είναι ισότιμες.

Βέβαια, το βιβλίο αυτό δεν επιδιώκει να καλύψει όλες τις πτυχές της οικονομικής κρίσης και ύφεσης καθώς και του κράτους πρόνοιας. Φιλοδοξεί, όμως, στα πέντε κεφάλαια που περιλαμβάνει να συμβάλει στη διερεύνηση και τη μελέτη πτυχών της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και του κοινωνικού κράτους, που είτε είναι στο κέντρο της επιστημονικής συζήτησης, είτε, όπως φαίνεται, αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, ώστε, εκτός των άλλων, να αυξηθεί η πίεση, διαμέσου της μεταμόρφωσης του απελπισμένου και φοβισμένου πολίτη σε ενημερωμένο, συνειδητοποιημένο και κοινωνικά ενεργό, προκειμένου να επιβληθεί η αλλαγή πορείας στην ευρωπαϊκή και ελληνική πολιτική αντιμετώπισης της κρίσης χρέους. Η επιστημονική προσέγγιση ιδιαίτερα, σε περιόδους δογματικής επικράτησης της αντίληψης της «μοναδιαίας σκέψης», όπως στις μέρες μας, έχει ανάγκη τη διερεύνηση μιας εναλλακτικής κατανόησης και την ανάδειξη μιας εναλλακτικής πρότασης πολιτικής, με την έννοια ότι οι πολιτικές λιτότητας δεν εξυγιαίνουν και δεν σταθεροποιούν την οικονομία, αλλά αντίθετα

παραλύουν την οικονομία και την κοινωνία με την ύφεση, τις περικοπές μισθών, συντάξεων, δημόσιων και κοινωνικών δαπανών, και την υψηλή ανεργία. Επίσης, έχει ανάγκη από την αναζήτηση των δυνατοτήτων διαμόρφωσης και άσκησης μιας πολιτικής με το αντίθετο πρόσημο από αυτό της «εσωτερικής υποτίμησης», δηλαδή μιας πολιτικής αύξησης του προϊόντος, των μισθών και της συνολικής ζήτησης, αύξησης των δημόσιων, ιδιωτικών επενδύσεων και των κοινωνικών δαπανών, μείωσης της ανεργίας και των ανισοτήτων, βελτίωσης της ανταγωνιστικής θέσης της ελληνικής οικονομίας (διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα) και των δημόσιων οικονομικών της, δηλαδή μιας εναλλακτικής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής η οποία επιβάλλεται μετά την παταγώδη αποτυχία της πολιτικής της «εσωτερικής υποτίμησης» που ασκείται στην Ελλάδα (2009-2012) και τις άλλες μεσογειακές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εναλλακτική πρόταση πολιτικής εστιάζεται στο κρίσιμης σημασίας γεγονός ότι στην Ελλάδα αυτοτροφοδοτείται η ύφεση και η αποσταθεροποίηση της οικονομίας και της κοινωνίας, δεν μειώνονται οι τιμές και η ανεργία, παρά το γεγονός ότι έχουν ήδη μειωθεί δραματικά οι μισθοί και σημαντικά (8%) το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Η αποτυχία αυτή σχετίζεται με την υιοθέτηση, εκ μέρους της τρώικα μιας σειράς αυθαίρετων και έωλων παραδοχών, εκ των οποίων ελάχιστες έχουν τελικά πραγματική σχέση με την ελληνική οικονομία και κοινωνία (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2012).

Πράγματι, στο πρώτο από τα πέντε κεφάλαια του βιβλίου που αναφέρεται στην κρίση της θεωρίας και στην κρίση της οικονομικής πολιτικής, διερευνώνται οι θεωρητικές προσεγγίσεις αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης, οι εσωτερικές αντιφάσεις των μέτρων εξόδου από αυτή και διατυπώνεται το θεωρητικό υπόβαθρο της εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής. Το δεύτερο κεφάλαιο που εξετάζει τον διεθνή και συστημικό χαρακτήρα της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, διερευνά το περιεχόμενο της διεθνούς οικονομικής κρίσης και της διείσδυσής της από τις ΗΠΑ στους αρμούς της πραγματικής οικονομίας στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Στο τρίτο κεφάλαιο, που αναφέρεται στην οικονομική κρίση και τις επιπτώσεις της στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, εξετάζονται και αναλύονται οι ειδικότερες πτυχές των συνεπειών της στην απασχόληση, την ανεργία, τους μισθούς, την ανταγωνιστικότητα, το κοινωνικό κράτος, τις κοινωνικές ανισότητες, την κοινωνική ασφάλιση, την υγεία και τις εργασιακές σχέσεις. Το τέταρτο κεφάλαιο που εξετάζει το σημείο μηδέν της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας, αναδεικνύει την αναγκαιότητα μετάβασης της ασκούμενης πολιτικής από το πρότυπο της άνισης ανάπτυξης, της ύφεσης, της ανεργίας και της λιτότητας στο πρότυπο της ισομερούς ανάπτυξης και της ανασυγκρότησης της ευρωπαϊκής οικονομίας. Το πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνει, στο πλαίσιο εγκαθίδρυσης μιας νέας ευρωπαϊκής στρατηγικής ανάπτυξης, τις αναπτυξιακές δυνατότητες και επιλογές της ελληνικής οικονομίας στην κατεύθυνση αποτροπής των αρνητικών συνεπειών της πολιτικής της «εσωτερικής υποτίμησης» καθώς και της προώθησης των επενδύσεων, της αύξησης της

παραγωγικότητας, της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της βελτίωσης της ανταγωνιστικής θέσης της στη διεθνή οικονομία, της αναδιανομής του εισοδήματος, της απασχόλησης και της ανασύστασης του κοινωνικού κράτους. Τέλος, το βιβλίο ολοκληρώνεται, με τη σχετική με το περιεχόμενό του, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.